

ДИЛЕМНІСТЬ РОЗВИТКУ ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ ЇЇ НАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ

THE DILEMMA OF DEVELOPMENT OF THE PARTY SYSTEM OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF ITS NATIONALIZATION AND REGIONALIZATION PROCESSES

Остапець Ю.О.

*доктор політичних наук,
декан факультету суспільних наук
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

У статті охарактеризовано дилемність розвитку партійної системи України у контексті процесів націоналізації і регіоналізації. Націоналізація партійної системи розглядається як здатність партій отримувати однорідну підтримку виборців у всіх територіальних одиницях держави. Досліджено чинники впливу на процес націоналізації партійної системи України. Розглянуто вплив таких чинників, як: соціально-культурне розмаїття; особливості посткомуністичного транзиту; політичний режим; електоральні правила; президенціалізм; децентралізація; конституційна волатильність (форма правління в Україні змінювалася в 2004, 2010, 2014 рр.); вплив субнаціональних (регіональних) еліт і формування в окремих областях України регіональних політичних режимів, підставою яких є/були ті чи інші політичні партії; нормативно-правова основа функціонування політичних партій; етнічна фрагментація.

Процес націоналізації партійної системи досліджено у рамках трьох періодів: перший період – 1991–2004 рр., другий – 2004–2014 рр., третій – починаючи з 2014 р. Охарактеризовано загальнонаціональні та регіональні особливості еволюції партійної системи України: визначальний вплив електоральних процесів на її еволюцію; незручне для формування партій інституційне середовище (президенціалізм, відсутність належної нормативної бази, постійні зміни виборчої системи тощо); наявність традицій клієнтелізму, патерналізму, регіоналізму; регіоналізація партійного впливу та поява регіональних партій.

Розраховано індекс націоналізації партійної системи України впродовж 1998–2014 рр. за результатами парламентських виборів. Виокремлено типові та девіантні регіони за результатами обчислення евклідової відстані. Зроблено висновки про сучасний стан, конфігурацію та перспективи розвитку партійної системи України.

Ключові слова: політичний розвиток, демократизація, регіональний політичний процес, партійна система України, націоналізація партійної системи, евклідова відстань, регіональні партії, політичні партії, регіональні особливості, регіональні чинники, парламентські вибори, установчі вибори.

The article describes the dilemma of development of the party system of Ukraine in the context of its nationalization and regionalization processes. Nationalization of the party system is considered as the ability of parties to obtain similar voter support over the all territorial units of the state. Party's system nationalization effect in Ukraine is investigated. The influence of such factors as socio-cultural diversity, the features of post-communist transition, political regime, electoral rules, presidentialism, decentralization; constitutional volatility (the form of government in Ukraine varied in 2004, 2010, 2014), the influence of sub-national (regional) elites and the formation of regional political regimes in some regions of Ukraine (the basis for such processes are certain political parties), the regulatory and legal basis of the functioning of political parties, ethnic fragmentation have been considered in the paper.

The process of nationalization of the party system has been investigated within the limits of three periods: the first period (1991–2004), the second one (2004–2014), and the third period, which started in 2014. The national and regional features of the evolution of the party system of Ukraine have been characterized, and namely the determining influence of electoral processes on its evolution, the institutional environment (presidentialism, the lack of proper regulatory framework, constant changes in the electoral system, etc.) being inconvenient for the parties; the traditions of clientelism, paternalism, regionalism; regionalization of party influence and the emergence of regional parties.

The conclusions about the current state, configuration and the prospects of development of the party system of Ukraine have been made.

Key words: political development, democratization, regional political process, party system of Ukraine, party system nationalization, Euclidean distance, regional parties, political parties, regional features, regional factors, parliamentary elections, constituent elections.

Постановка проблеми. Наявність потужних загальнонаціональних партій зміцнює внутрішню єдність суспільства і, навпаки, чіткий регіональний розподіл їхнього впливу є негативним чинником у процесі консолідації держави, особливо у разі коли ідеологія регіональної за своєю суттю партії суперечить загальнонаціональній ідеології. У зв'язку з цим знання про регіональні особливості структурування партійного простору, діяльність партій із вироблення регіональної політики набувають усе більшої актуальності.

Актуальність дослідження зумовлюється складністю та неоднозначністю процесів, котрі характерні для еволюції та функціонування української партійної системи. З одного боку, така еволюція пов'язана зі становленням загальнонаціональних партій, а з іншого – за результатами місцевих виборів 2010 та 2015 рр. можна констатувати появу в Україні потужних регіональних партій, незважаючи на те, що згідно з чинним законодавством створення таких заборонено [1]. Регіональна конфігурація партійної системи тісно

пов'язана з процесом націоналізації партійної системи та діяльністю регіональних партій.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета наукової статті – дослідити особливості формування партійної системи України у контексті процесів її націоналізації та регіоналізації. Для досягнення мети автором поставлені такі завдання: 1) проаналізувати основні періоди розвитку партійної системи України; 2) на основі розрахунку евклідової відстані, індексів націоналізації партійної системи, волатильності висвітлити загальнонаціональні та регіональні характеристики розвитку партійної системи України; 3) охарактеризувати конфігурацію партійної системи України на сучасному етапі її розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічною основою нашого дослідження є теорія націоналізації партійних систем. Кризь призму вказаної теорії і буде розглянутий розвиток партійної системи України у контексті процесів націоналізації та регіоналізації.

Під процесом націоналізації партійних систем Г. Голосов розуміє уніфікацію електоральної підтримки політичних партій у різних територіальних одиницях держави. Партійна система повністю націоналізована, коли частки голосів, отриманих партіями в різних територіальних одиницях держави, однакові. Якщо партії отримують електоральну підтримку лише в деяких регіонах, то партійну систему вважають ненаціоналізованою [2, с. 128].

Високий рівень націоналізації партійної системи, на думку Р. Туровського, супроводжується територіальною гомогенністю конкурентного паттерна. Іншими словами, націоналізація партійної системи зовсім не означає низької конкуренції. Її зміст полягає в тому, що одні й ті самі структурні характеристики конкуренції повторюються на всій території [3, с. 165].

Націоналізація партійної системи досить часто пов'язана з іншим процесом – її регіоналізацією. У такому разі чим вищий показник націоналізації, тим меншим, відповідно, є показник її регіоналізації, і, навпаки. Результат процесу регіоналізації партійного впливу пов'язаний з утворенням регіональних політичних партій та регіональною партійною підтримкою загальнонаціональних партій.

У дослідженнях з націоналізації, як вважає Р. Туровський, регіональними вважаються партії, котрі беруть участь у виборах лише на окремих територіях, тобто мають незначне територіальне покриття. Другим важливим критерієм віднесення партій до регіональних є партикулярність ідеологія останніх [3, с. 174]. Загальнонаціональні партії, які мають локалізовану територіальну підтримку, вчений називає регіоналізованими.

Територіально локалізовану електоральну підтримку політичних партій також можна розглядати

у рамках концепту багаторівневої партії, запропонованого П. ван Хаутеном, Д. Муном, О. Бретбергом [4, с. 198]. Багаторівневі партійні структури, відповідно до вказаного концепту, формуються внаслідок: 1) процесу регіоналізації у багатонаціональних державах; 2) конкуренції з боку етнорегіональних партій; 3) отримання користі центральним офісом партії за надання автономії регіональним партійним структурам; 4) кращої обізнаності локальних партійних структур із місцевими проблемами та шляхами їх вирішення.

Для вимірювання рівня націоналізації партійної системи нами використаний індекс націоналізації партійних систем, розроблений М. Джонсом і С. Мейнверінгом [2; 3; 5]. Аналіз націоналізації партійної системи має обов'язково включати виявлення типових і девіантних регіонів. Таке виокремлення дає змогу зробити розрахунок евклідової відстані [3; 5].

Для характеристики особливостей розвитку партійної системи України у контексті нашого дослідження запропоновано періодизацію її еволюції. Ключовим для нашої періодизації є виокремлення періодів на основі так званих великих електоральних циклів, які включають парламентські, президентські та місцеві вибори. Точкою відліку такого електорального циклу в політичній науці прийнято вважати чергові парламентські вибори. Але, враховуючи статус Президента України у системі державної влади, обсяг його повноважень і механізмів впливу на внутрішню політику держави, для України висхідною точкою відліку великого електорального циклу можна вважати і президентські вибори. За результатами трьох президентських виборів 2004, 2010, 2014 рр. змінювалася форма правління, утворювалися нові партійні структури, які певний час домінували в українському політикумі. Отже, наша періодизація має такий вигляд: перший період – 1991–2004 рр., другий – 2004–2014 рр., третій – починаючи з 2014 р.

Загальнонаціональні та регіональні особливості еволюції партійної системи України можна виокремити такі: визначальний вплив електоральних процесів на її еволюцію; незручне для формування партій інституційне середовище (президенталізм, відсутність належної нормативної бази, постійні зміни виборчої системи тощо); наявність традицій клієнтелізму, патерналізму, регіоналізму; регіоналізація партійного впливу та поява регіональних партій.

Перший період (1991–2004 рр.) вирізнявся протистоянням прибічників незалежності й прозахідної зовнішньополітичної орієнтації з прихильниками ідеї збереження колишнього СРСР та реінтеграції у його межах. У другій половині 90-х рр. боротьба розгорталася між пануючими центристами (правоцентристами) і лівою опозицією. Визначальний вплив на структурування

партійної системи в рамках першого періоду мали установчі вибори [6].

Установчими виборами в Україні можна вважати вибори Верховної Ради України 1990 і 1994 рр. та президентські вибори 1991 і 1994 рр. Установчі вибори в Україні відбулися в умовах пактового переходу і їх результатом став прихід до влади оновленої комуністичної еліти внаслідок запровадження поста Президента і встановлення мажоритарної системи виборів до ВР України [7, с. 362].

Проаналізувавши результати установчих виборів, можна зробити висновок, що їх вплив на політичні процеси в Україні мав амбівалентний характер. З одного боку, установчі вибори успішно виконали покладені на них функції в умовах демократичного переходу: вони встановили інституційний дизайн, який окреслив особливості електоральної конкуренції та еволюції партійної системи; виокремили моделі електоральної поведінки населення України, що засвідчили її регіональний характер; стали основою легітимації майбутнього політичного режиму.

З іншого боку, вони, на нашу думку, не забезпечили ротацію політичної еліти внаслідок недоліків парламентського виборчого законодавства. А із запровадженням поста Президента партійна номенклатура змогла успішно трансформуватись у новостворені владні структури. За цих умов нові інститути, зокрема політичні партії та вибори, не змогли відіграти критичну роль у зміні конструкції влади, а були лиш інтегровані у дещо змінену систему відносин власності та влади. Відповідно, в економічному та політичному житті визначальну роль відігравали неформальні інститути і практики. Результатом цього стало формування в Україні гібридного політичного режиму.

Головна причина його утворення, на думку Г. Касьянова, полягає в тому, що практично скрізь на пострадянському просторі єдиною силою, що мала навички організації державного управління, виявилася та частина партійно-державної номенклатури, котра своєчасно перехопила ініціативу у національно-демократичних рухів або навіть стала їх частиною. У незалежність вона увійшла разом з Президентом Л. Кравчуком, котрий з початку 1980-х рр. перебував на найвищих щаблях республіканської партійної ієрархії [8, с. 162].

Визначальний вплив на формування партійної системи в рамках першого періоду мали також і парламентські вибори 1998 та 2002 рр., які проводилися за змішаною виборчою системою. Вибори до ВР України 1998 р. відобразили кілька тенденцій регіональної впливовості політичних сил. Зафіксована обмеженість територіальної підтримки національно-демократичних сил переважно Західним регіоном. Насамперед йдеться про Народний Рух України (НРУ), ВБ «Національ-

ний фронт», Партію реформи і порядок (ПРП). Причому якщо територіальне покриття НРУ є загальнонаціональним, то такі політичні сили, як ПРП, ВБ «Національний фронт», можна назвати регіоналізованими партіями західноукраїнських областей, оскільки їхня електоральна підтримка та впливовість територіально локалізована в областях Західної України (див. додаток В).

Ліві й лівоцентристські сили, скориставшись різким соціальним розшаруванням в українському суспільстві та збіднінням більшості населення, перемогли на виборах. Причому ВБ «Соціалістичної партії України та Селянської партії України» отримав найбільшу підтримку в Центральному регіоні, а Комуністична партія України – у русифікованих промислових районах Східної та Південної України.

Особливістю виборів 1998 р. стала поява феномена політичних партій одного регіону. Голосування за такі партії було зафіксоване в Закарпатській (Соціал-демократична партія України (об'єднана) – 31,17%), Дніпропетровській (ВО «Громада» – 35,34%) і Сумській (Прогресивна соціалістична партія України – 20,89%) областях. Саме завдяки такому голосуванню названі партії подолали 4% поріг голосів виборців по Україні загалом [9].

Парламентські вибори 2002 р. стали точкою біфуркації у розвитку партійної системи. Якщо до 2002 р. на її розвиток домінуючий вплив мав соціально-економічний поділ, то після виборів таким поділом стає соціально-культурний. Відповідно, в Західному та Центральному регіонах перемогу отримав опозиційний до влади блок В. Ющенка «Наша Україна», основу якого становили політичні партії національно-демократичного спрямування, в Південному і Східному – найбільшу підтримку дістав провладний блок «За Єдину Україну!», до якого належали центристські партії. Актуалізація соціокультурного поділу «спростила» завдання політичних сил у наступних виборчих кампаніях. Його використовували у своїх виборчих меседжах як націонал-демократи, так і їхні опоненти (комуністичні, проросійські партії). Мета консолідації власного електорату досягалася через апеляцію до питань, щодо яких у жителів різних регіонів були різні позиції. Таким чином, якщо до виборів 2004 р. соціокультурний поділ хоч і відображався на результатах виборів (парламентських і президентських), проте був одним із чинників структуризації партійної системи, то під час виборчої кампанії 2004 р. він набув характеру головного чинника впливу на її конфігурацію [10, с. 88].

Парламентські вибори 2002 р. (див. додаток В) укотре підтвердили висновок С. Хантінгтона про «розколотість» України між західною і східною цивілізаціями, який він зробив на основі аналізу результатів президентських виборів 1994 р.

у своїй книзі «Зіткнення цивілізацій» [11, с. 88].

Другий період (2004–2014 рр.) характеризувався соціокультурним протистоянням за віссю «Схід – Захід». Його особливість – стабільність електоральної мапи, яка з'явилася за результатами президентських виборів 2004 р., а потім відтворювалася на парламентських виборах 2006, 2007, 2012 рр. і президентських виборах 2010 р.

Президентські вибори 2004 р. мали визначальний вплив на регіоналізацію структурування партійного простору України. По-перше, за результатами виборів утворилось дві електоральні України – Східна і Західна, волевиявлення яких було абсолютно протилежним: В. Ющенко переміг у 17 регіонах (Захід, Центр), а В. Янукович – у 10 регіонах (Схід, Південь). По-друге, реалізація політичної реформи (закон від 8 грудня 2004 р.) означала проведення парламентських та місцевих виборів за пропорційною системою, а отже, інституційне підсилення ролі політичних партій внаслідок формування уряду на партійній основі за результатами утворення парламентської більшості. По-третє, в ході президентської кампанії показала свою ефективність так звана «східна макрорегіональна політико-електоральна машина», яка працювала на досягнення перемоги В. Януковича. Апробація її з успіхом пройшла на парламентських виборах 2002 р. у Донецькій області у форматі Партії регіонів [12, с. 231–232].

Електоральне розмежування, яке виникло за результатами президентських виборів 2004 р., залишилось актуальним і на парламентських виборах 2006 та 2007 рр. Відповідно, на виборах до ВР України 2006 р. у регіонах, де переміг В. Ющенко, перше місце посіли БЮТ і ВБ «Наша Україна», що підтримували його у виборчій кампанії, а в регіонах, де переміг В. Янукович, перше місце здобула Партія регіонів (див. додаток В).

У рамках цього періоду (на місцевих виборах 2006 та 2010 рр.) заявляють про себе регіональні партійні утворення. До головних причин виникнення регіональних політичних партій в Україні слід віднести: регіональний поділ України на Захід – Схід; етномовне розмежування та компактне проживання національних меншин на певній території; розмежування у часі проведення місцевих і парламентських виборів; нормативно-правова основа діяльності політичних партій; реформу з децентралізації влади і утворення об'єднаних територіальних громад; прагнення регіональної еліти зберегти вплив і контроль над місцевими ресурсами; отримання користі центральним офісом партії за надання автономії регіональним партійним структурам; кращу обізнаність локальних партійних структур з місцевими проблемами та шляхами їх вирішення [13; 14].

Президентські вибори 2010 р., які розпочали новий електоральний цикл, стали немов своє-

рідним продовженням виборів 2004 р., оскільки знову відбувалися в умовах протиставлення Сходу і Заходу України політтехнологами кандидатів. Як і в 2004 р., більшість західних та центральних областей проголосували за прозахідного і національно орієнтованого кандидата в Президенти Ю. Тимошенко, тоді як східні та південні області – за проросійського та прокомуністичного В. Януковича.

Після завершення президентських виборів 3 березня 2010 р. ВР України проголосувала більшістю голосів (243) за недовіру уряду Ю. Тимошенко. А 11 березня 2010 р. у парламенті створено коаліцію «Стабільність і реформи», до якої увійшли Партія регіонів, КПУ, «Блок Литвина», окремі депутати від інших партій. Того ж дня коаліція сформувала Кабінет Міністрів М. Азарова.

Для легітимації своєї діяльності (оскільки формування коаліції на позафракційних засадах суперечило нормам чинної Конституції) 14 липня 2010 р. 252 народні депутати подали позов до Конституційного Суду про конституційність Закону «Про внесення змін до Конституції України» № 2222-IV» (8 грудня 2004 р.), який передбачав перехід від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської форми правління.

1 жовтня 2010 р. Конституційний Суд України визнав таким, що не відповідає Конституції України Закон «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 р. у зв'язку з порушенням процедури його розгляду та прийняття. У результаті відбулося повернення до Конституції 1996 р., а отже, і до президентсько-парламентської форми правління.

Парламентські вибори 2012 р. завершили електоральний цикл, який включав також президентські і місцеві вибори 2010 р. За результатами виборів було обрано 445 народних депутатів. Партія регіонів – 185 депутатів, ВО «Батьківщина» – 101, ПП «Удар» – 40, ВО «Свобода» – 37, КПУ – 32, ПП «Єдиний Центр» – 3, Народна партія – 2, ПП «Союз» – 1, Радикальна партія О. Ляшка – 1, самовисуванці – 43 [9]. Якщо говорити про регіональний зріз, то можна зробити такий висновок: Партія регіонів перемогла у 9 областях, АРК і Севастополі, а ВО «Батьківщина» (Об'єднана опозиція) в 15 областях та м. Києві. Як і на попередніх виборах, Схід та Південь голосував за Партію регіонів, Захід і Центр – за ВО «Батьківщина» (див. додаток В).

Якщо за результатами місцевих виборів 2010 р. партійна система України отримує формат системи домінування, то результати парламентських виборів 2012 р. дають змогу зробити висновок про те, що українська партійна система набирає контури двоблокового формату: з одного боку, це Партія регіонів і КПУ, а з іншого – ВО «Батьківщина», ВО «Свобода» і ПП «Удар».

Третій період (з 2014 р.) у розвитку партійної системи України починається зі зміни структури електорального простору (перемога політичних партій з проєвропейською орієнтацією у більшості регіонів України) і появи нових політичних партій, що пов'язано з достроковими президентськими та парламентськими виборами 2014 р.

Позачергові вибори до ВР України 2014 р. кардинально змінили формат партійної системи та його акторну структуру. До парламенту пройшли ПП «Народний фронт», ПП «Блок Петра Порошенка», ПП «Опозиційний блок», ПП «Об'єднання «Самопоміч», Радикальна партія Олега Ляшка, ВО «Батьківщина». Регіональні електоральні симпатії були структуровані таким чином: ПП «Опозиційний блок» отримав перемогу у 5 областях Східної України, а Південна, Центральна і Західна Україна підтримала інші політичні сили (див. додаток В) [12, с. 345–348].

Вибори до місцевих рад 2015 р. завершили «революційний електоральний цикл» і остаточно закріпили конфігурацію партійної системи. Характерна ознака виборів – участь у них великої кількості регіональних та субрегіональних партій. Наприклад, ПП «Партія простих людей Сергія Капліна» в Полтаві, ПП «ВО «Черкащина» на Черкащині, ПП «Довіряй ділам» в Одесі, ПП «Єдиний Центр», «КМКС–ПУУ» та ДПУУ на Закарпатті та інші. Активну участь у виборах взяли низка нових (адміністративних проєктів) або відроджених політичних партій: ПП «Відродження», ПП «Наш край», ПП «УКРОП» [15; 16; 17].

Волевиявлення виборців у регіональному розрізі було таким: ПП «Блок Петра Порошенка «Солідарність» переміг у Вінницькій, Житомирській, Івано-Франківській, Київській, Кіровоградській, Львівській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Херсонській, Черкаській, Чернівецькій, Чернігівській областях; ПП «Опозиційний блок» – Дніпропетровській, Запорізькій, Миколаївській, Одеській областях; ПП «Єдиний Центр» – Закарпатській області; ПП «Відродження» – Харківській області; ПП «За конкретні справи» – Хмельницькій області; ПП «УКРОП» – Волинській області (див. додаток В).

Слід зазначити, що низка політичних партій, що отримали представництво в органах місцевої влади, обрали іншу тактику виборчої кам-

панії, сконцентрувавши сили на регіональному чи субрегіональному рівнях, висувуючи своїх кандидатів до незначної кількості місцевих рад. Регіональна локалізація таких партій пов'язана з: а) дієздатністю окремих місцевих осередків загальнонаціональної партії (принцип функціонування багаторівневої партії); б) наданням партійного бренду зацікавленим учасникам виборчого процесу (політична фрайнчежа); в) функціонуванням загальнонаціональних партій у окремих регіонах за принципом «регіональних партійно-електоральних машин».

Для характеристики процесів націоналізації/регіоналізації, які були характерними для партійної системи України, нами були розраховані низка емпіричних показників, поданих у таблиці 1.

Виокремлення типових/девіантних регіонів за результатами електоральної підтримки політичних сил на парламентських виборах можна зробити за результатами розрахунку такого показника, як евклідова відстань [3; 5; 18]. Низьке значення індексу вказує на типові регіони, а високе – на девіантні. Типові регіони голосують як країна загалом, являючи собою її зменшену копію. Виокремлення девіантних регіонів дає змогу виявити території, які демонструють найбільші відхилення від загальнонаціонального паттерна голосувань. Деякі з таких територій можуть бути слабоінтегрованими в політичний простір країни і бути джерелом сепаратистських настроїв.

За результатами парламентських виборів 1998–2014 рр. нами розрахована евклідова відстань для всіх регіонів України (див. додаток А). Розрахунки цього показника дають нам змогу, по-перше, виокремити девіантні та типові регіони в Україні. Щодо девіантних регіонів, то такими будемо вважати такі, де евклідова відстань більше 1. До них відносимо Івано-Франківську, Львівську, Тернопільську, частково Рівненську, Донецьку, Луганську області, АРК і м. Севастополь. Причому відхилення від показників загальнонаціонального голосування у трьох західних областях України є значно більшим, ніж у східних. Пояснити це можна тим, що на Сході України протягом вказаного періоду меншою була електоральна мінливість, а тому стабільною була підтримка так званих «партій Сходу»: КПУ, Партії регіонів, ПП «Трудова Україна» та інших. Значно складніше з вио-

Таблиця 1

Емпіричні показники розвитку партійної системи України*

Індекси	1998 р.	2002 р.	2006 р.	2007 р.	2012 р.	2014 р.
ENPS	4,7	4,67	3,5	3,2	4,3	5
ENPV	8,97	6,96	5,16	4,3	4,89	7,53
M	24	15	35	9,6	30,35	43
IPNS	0,65	0,62	0,66	0,68	0,72	0,76

* M – індекс електоральної мінливості (волатильності) Педерсена; ENPV, ENPS – індекс ефективної кількості електоральних і парламентських партій Лааксо і Таагапери; IPNS – індекс націоналізації партійної системи.

кремленням типових регіонів, якщо брати період з 1998 по 2014 р., оскільки часто відхилення виходили за межу типовості (0,5). Однак до таких регіонів ми можемо віднести: Житомирську, Одеську, Херсонську, Чернігівську, Сумську, Черкаську та низку інших областей. Як видно з додатку А, це області Центральної і Південної України.

По-друге, показники евклідової відстані вказують на деякі аномальні відхилення, які за вказаний період або за результатами окремих виборів є найбільшими. До причин таких відхилень можна віднести: наявність регіональних партій (це загальнонаціональні партії з чітко визначеною територіальною локацією, або ж «багаторівневі партії»), втручання адміністративного ресурсу у виборчий процес, особливість розкладу політичних сил у регіоні на момент виборів тощо. Наприклад, Івано-Франківська обл. (2002 р. – 2,31), Тернопільська обл. (2002 р. – 1,93), Донецька обл. (2006 р. – 1,87) (див. додаток А).

Розрахунок індексу націоналізації партійної системи (IPNS) (див. таблицю 1) показує його коливання за результатами парламентських виборів 1998–2001 рр. у межах від 0,62 до 0,76. Найвищим рівень індексу був у 2014 р. (консолідація партійної системи за результатами Революції Гідності) та 2012 р. (з'являється тенденція до утворення стійкої двоблокової партійної системи), а найнижчим у 2002 р. (актуалізація соціально-культурного поділу «Схід – Захід»). Розрахунки індексу націоналізації для окремих партій (ступеня гомогенності голосування за них) окреслюють таку тенденцію: ідеологічні партії НРУ, КПУ, ВО «Свобода» (від 0,47 до 0,6) такий індекс мали менший, а у партій зі слабкою ідеологічною артикуляцією (електорально-прагматичні) такий індекс становив від 0,7 і вище. Розрахунки індексу націоналізації партій за результатами парламентських виборів 2014 р. є такими: ПП «Народний Фронт» – 0,77, ПП «Блок Петра Порошенка» – 0,9, ПП «Об'єднання «Самопоміч» – 0,8, ПП «Опозиційний блок» – 0,42, Радикальна партія Олега Ляшка – 0,81, ВО «Батьківщина» – 0,92, ВО «Свобода» – 0,75. Величина індексу для парламентських партій свідчить про їх приблизно однаковий вплив у регіонах України.

Емпіричний аналіз результатів місцевих виборів 2006–2015 рр. (вибори до обласних рад), який включає розрахунок індексів волатильності, ефективної кількості партій та фракційності (див. додаток Б) показує: 1) найменший індекс волатильності зафіксований у Закарпатській, Донецькій, Луганській областях (коливання від 10,8 до 50,1). Низька величина індексу в Закарпатті спричинена діяльністю регіональних партій («КМКС – ПУУ», ДПУУ, ПП «Єдиний Центр»), які стабілізують партійну структуру на обласному рівні. У Донецькій і Луганській областях це пояснюється домі-

нуванням КПУ та Партії регіонів. В інших областях України величина індексу волатильності коливається у межах від 50 до 87,4, що засвідчує про різке коливання уподобань виборців. На різке коливання електоральних уподобань в Україні загалом указує розрахунок індексу волатильності Педерсена у загальнонаціональному масштабі (див. таблицю 1).

Індекс фракційності та ефективної кількості партій є приблизно однаковим у всіх регіонах України, за винятком Івано-Франківської, Львівської, Луганської, Донецької областей. Якщо для перших двох вони найбільші, то для інших двох – найменші, що підтверджує різку поляризацію уподобань виборців у регіонах, які уособлюють собою Захід і Схід України. Приблизно однаковим він є на загальнонаціональному рівні (див. таблицю 1).

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Під процесом націоналізації партійних систем розуміють уніфікацію електоральної підтримки політичних партій у різних адміністративно-територіальних частинах держави. Партійну систему можна вважати націоналізованою, якщо частина голосів, отриманих кожною партією в різних адміністративно-територіальних частинах держави, приблизно однакова. У разі ж коли електоральна підтримка партій неоднорідна, то йдеться про ненаціоналізовану партійну систему, в якій відбуваються процеси регіоналізації.

Чинники, які сприяють/перешкоджають націоналізації партійної системи України такі як: особливості пострадянського транзиту; децентралізація, деволюція, регіоналізм; президенталізм; електоральні правила та нормативно-правова основа функціонування політичних партій; етнічна фрагментація; політичний режим.

Процес націоналізації партійної системи тісно пов'язаний з функціонуванням регіональних політичних партій. Регіональну конфігурацію партійної системи України утворюють такі складники: 1) загальнонаціональні парламентські політичні партії, які на виборах до парламенту подолали виборчий бар'єр; 2) загальнонаціональні непарламентські партії, які здобули на виборах не менше 1% голосів виборців; 3) регіональні політичні партії: партії, які перемагають на місцевих виборах/представлені в обласних радах в одній або декількох областях; етнічні регіональні партії; 4) субрегіональні партії: а) політичні партії одного/декількох одномандатних виборчих округів; локальні партії (партійні проекти), які ситуативно використовують місцеві політики для забезпечення електоральної підтримки на виборах до органів місцевого самоврядування.

Основними типами партій, які утворюють натепер партійну систему України, є такі: провідні парламентські партії, утворені за результа-

тами Революції Гідності (ПП «Блок Петра Порошенка «Солідарність», ПП «Народний фронт»); «старі» партійні бренди (ВО «Батьківщина», ВО «Свобода», ПП «Громадянська позиція»); популістські партійні структури (Радикальна партія Олега Ляшка); регіональні політичні партії (ПП «Єдиний Центр», ПП «Херсонці»); партії

національних меншин («КМКС–Партія угорців України», Демократична партія угорців України); «нові ліві» партії, які утворилися в результаті припинення діяльності КПУ відповідно до законів про декомунізацію; мілітаризовані партії; партії громадянських ініціатив (ПП «Громадянський контроль»).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про політичні партії в Україні». Все про вибори. Київ : КНТ, АТІКА, 2004. С. 41–51.
2. Голосов Г., Григорьев В. Национализация партийной системы: российская специфика. *Политическая наука*. 2015. № 1. С. 128–156.
3. Туровский Р. Национализация и регионализация партийных систем: подходы к исследованию. *Полития*. 2016. № 1. С. 162–180.
4. Волгов М. Багаторівневі політичні партії та тренд децентралізації: теоретичний аспект у сучасному англomовному науковому дискурсі. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2013. № 6 (68). С. 198–207.
5. Туровский Р. Электоральное пространство России: от навязанной национализации к новой регионализации? *Полития*. 2012. № 3. С. 100–119.
6. Гельман В. «Учредительные выборы» в контексте российской трансформации. *Общественные науки и современность*. 1996. № 6. С. 46–64.
7. Манайло-Приходько Р. Вплив «установчих» виборів на еволюцію партійної системи України. *Гілея: науковий вісник*. Збірник наукових праць. Київ : «Видавництво «Гілея», 2018. Випуск 135. С. 362–367.
8. Касьянов Г. Політичний досвід самостійної України. Державотворчий процес в Україні (1991–2006). Київ : Наукова думка, 2007. С. 160–237.
9. Офіційний сайт Центральної Виборчої Комісії. URL: <http://www.cvk.gov.ua>.
10. Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті / За ред. Ю. Якименка. Київ : Центр Разумкова, 2017. 428 с.
11. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Москва : ООО «Издательство АСТ», 2003. 603 с.
12. Остапець Ю. Електоральні процеси в Україні: загальнонаціональний та регіональний виміри : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук : 23.00.02 – «Політичні інститути і процеси». Львів, 2016. 550 с. URL: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/dis_ostapets.pdf.
13. Манайло-Приходько Р. Географія партійного впливу в Україні: феномен регіональних політичних партій. *Політичні партії і вибори: українські та світові практики* : збірник статей і тез за результатами наукової конференції «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам'яті Юрія Романовича Шведа) від 8 жовтня 2016 року / За заг. ред. А. Романюка. Львів : Простір-М, 2017. С. 218–227.
14. Кармазіна М. Політичні партії в Україні. 2014–2017 рр. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2018. 168 с.
15. Остапець Ю., Шестак Н., Дудінська І. Еволюція партійної системи України в умовах трансформації соціальних і політичних. Серія «Studia Regionalistica». № 9. НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет»; Агенція досліджень регіонального соціуму «Карпатія». Ужгород : ЗІППО, 2016. 252 с.
16. Конончук С. Динаміка партійного представництва в Україні після Революції Гідності. Київ : ТОВ «Агентство Україна», 2016. 44 с.
17. Янішевський С. Локальні політичні проекти: чинники виникнення та перспективи політичної діяльності (за підсумками місцевих виборів-2015). URL: <http://www.niss.gov.ua/catalogue/8>.
18. Остапець Ю., Манайло-Приходько Р. Типові чи девіантні: розрахунок евклідової відстані для аналізу особливостей регіонального голосування в Україні на парламентських виборах 1998–2014 рр. *Розвиток політичної науки: європейські практики та національні перспективи*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції Чернівці, 17 квітня 2018 р. Чернівці : Букрек, 2018. С. 77–83.

Додаток А

Евклідова відстань за результатами парламентських виборів 1998–2014 рр.*

Область	Евкл. відстань 1998	Евкл. відстань 2002	Евкл. відст. 2006	Евкл. відстань 2012	Евкл. відстань 2014
Захід	1,05	1,49	1,23	0,99	0,6
Івано-Франківська	1,35	2,31	1,65	1,41	0,78
Львівська	1,27	1,72	1,47	1,49	0,68
Тернопільська	1,30	1,93	1,46	1,33	0,71
Рівненська	1,02	1,29	1,10	0,76	0,51
Волинська	0,79	1,42	1,34	0,89	0,61
Чернівецька	0,41	0,99	0,92	0,71	0,51
Закарпатська	1,24	0,80	0,69	0,39	0,44
Центр	0,51	0,55	0,86	0,6	0,43
Київ	0,56	0,69	0,99	0,96	0,55
Київська	0,34	0,43	1,18	0,61	0,40
Вінницька	0,56	0,75	1,05	0,87	0,71
Кіровоградська	0,42	0,60	0,60	0,32	0,26
Полтавська	0,52	0,89	0,54	0,89	0,55
Хмельницька	0,51	0,55	0,98	0,64	0,39
Черкаська	0,69	0,60	1,03	0,64	0,35
Житомирська	0,37	0,19	0,59	0,51	0,34
Сумська	0,70	0,45	0,92	0,54	0,29
Чернігівська	0,50	0,36	0,81	0,57	0,48
Південний Схід	0,69	0,88	1,06	0,87	0,71
Дніпропетровська	1,18	0,80	0,65	0,45	0,73
Запорізька	0,43	0,84	0,90	0,68	0,77
Донецька	0,74	1,29	1,87	1,59	1,43
Луганська	0,97	1,08	1,72	1,40	1,39
Харківська	0,54	0,83	0,87	0,67	1,13
Одеська	0,37	0,70	0,79	0,66	0,75
Миколаївська	0,60	0,79	0,84	0,59	0,51
Херсонська	0,43	0,65	0,37	0,45	0,38
АРК	0,75	0,87	1,16	1,06	–
Севастополь	0,91	1,01	1,46	1,24	–
Україна	0,75	0,97	1,05	0,82	0,58

* Додаток зроблений на основі даних ЦВК України. URL: <http://www.cvk.gov.ua>.

Додаток Б

Індекси волатильності, ефективної кількості партій, фракційності за результатами місцевих виборів 2006, 2010, 2015 рр. (вибори до обласних рад)**

Область	M 2006/2010	M 2010/2015	Fe 2006	Fe 2010	Fe 2015	ENPS 2006	ENPS 2010	ENPS 2015
Україна								
Захід								
Івано-Франківська	61,8	70,1	0,62	0,89	0,80	2,6	9,4	5,1
Львівська	80,4	80,1	0,72	0,82	0,85	3,5	5,8	7,0
Тернопільська	–	–	0,62	–	0,82	2,6	–	5,8
Рівненська	56,7	63,9	0,76	0,78	0,79	4,2	4,5	4,8
Волинська	57,1	69,4	0,78	0,80	0,82	3,1	5,0	5,6
Чернівецька	61,7	73,5	0,74	0,69	0,86	3,8	3,2	7,4
Закарпатська	26,8	50,1	0,77	0,69	0,79	4,3	3,2	4,9
Центр								
Київ	–	–	–	–	–	–	–	–
Київська	87,4	81,9	0,65	0,54	0,84	2,8	2,1	6,3
Вінницька	63,4	69,4	0,71	0,75	0,81	3,5	2,9	5,4
Кіровоградська	55,0	67,7	0,73	0,57	0,83	3,7	2,3	6,1

Продовження Додатка Б

Полтавська	46,9	71,8	0,78	0,73	0,88	4,6	3,7	8,9
Хмельницька	52,2	73,3	0,79	0,70	0,84	3,9	3,4	6,2
Черкаська	61,8	62,5	0,72	0,66	0,85	3,6	2,9	6,8
Житомирська	42,7	61,8	0,79	0,77	0,84	4,8	4,5	6,2
Сумська	62,0	68,5	0,71	0,68	0,84	3,5	3,1	6,6
Чернігівська	42,4	73,5	0,76	0,73	0,84	4,1	3,7	6,2
Південний Схід								
Дніпропетровська	42,4	55,7	0,76	0,55	0,77	4,3	2,2	4,4
Запорізька	31,2	59,0	0,68	0,40	0,81	3,1	1,6	5,5
Донецька	15,5	–	0,34	0,12	–	1,5	1,1	–
Луганська	10,8	–	0,29	0,25	–	1,4	1,3	–
Харківська	26,9	77,5	0,65	0,49	0,75	2,8	1,9	4,0
Одеська	41,3	67,3	0,76	0,53	0,80	4,3	2,1	5,0
Миколаївська	38,3	68,1	0,75	0,48	0,81	4,0	1,9	5,5
Херсонська	48,4	72,5	0,79	0,50	0,82	4,8	2,0	5,6
АРК	–	–	–	–	–	–	–	–
Севастополь	–	–	–	–	–	–	–	–

* *M* – Індекс електоральної мінливості (волатильності) Педерсена; *ENPV*, *ENPS* – індекс ефективної кількості електоральних і парламентських партій Лааско і Таагапери; *Fe* – індекс фракційності.

** Додаток зроблений на основі даних ЦВК України. URL: <http://www.cvk.gov.ua>.

Додаток В*

Таблиця 1

Регіональний розподіл переможців виборів у загальноmandатному виборчому окрузі у розрізі адміністративно-територіальних одиниць за результатами парламентських виборів 1998 р.

Партії, виборчі блоки	АРК, області, м. Київ і Севастополь
КПУ	АРК, Вінницька, Донецька, Житомирська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Сумська, Харківська, Херсонська, Чернівецька, Чернігівська області (15), м. Київ, м. Севастополь
НРУ	Волинська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська області (5)
ВО «Громада»	Дніпропетровська область
СДПУ (о)	Закарпатська область
ВБ «СПУ та СелПУ»	Хмельницька, Черкаська області

Таблиця 2

Регіональний розподіл переможців виборів у загальноmandатному виборчому окрузі у розрізі адміністративно-територіальних одиниць за результатами парламентських виборів 2002 р.

Партії, виборчі блоки	АРК, області, м. Київ і м. Севастополь
КПУ	АРК, Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Харківська, Херсонська області (8), м. Севастополь
ВБ В. Ющенко «Наша Україна»	Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Львівська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області (14), м. Київ
ВО «За Єдину Україну!»	Донецька область
СПУ	Полтавська область

Таблиця 3

Регіональний розподіл переможців виборів у загальноmandатному виборчому окрузі у розрізі адміністративно-територіальних одиниць за результатами парламентських виборів 2006 р.

Партії, виборчі блоки	АРК, області, м. Київ і м. Севастополь
Партія регіонів	Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Харківська, Херсонська області (8), АРК, м. Севастополь.
«Блок Юлії Тимошенко»	Вінницька, Волинська, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області (13), м. Київ
ВБ «Наша Україна»	Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська області (3)

Таблиця 4

Регіональний розподіл переможців виборів у загальноmandатному виборчому окрузі у розрізі адміністративно-територіальних одиниць за результатами парламентських виборів 2007 р.

Партії, виборчі блоки	АРК, області, м. Київ і Севастополь
Партія регіонів	Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Харківська, Херсонська області (8), АРК, м. Севастополь
«Блок Юлії Тимошенко»	Вінницька, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області (15), м. Київ
ВБ «Наша Україна – Народна Самооборона»	Закарпатська (1)

Таблиця 5

Переможці місцевих виборів 2010 р. в адміністративно-територіальних одиницях України

Партії, виборчі блоки	Регіони, (%)
Партія регіонів (19 областей)	Вінницька (50), Дніпропетровська (65,2), Донецька (93,3), Житомирська (38), Запорізька (75,8), Київська (65,5), Кіровоградська (63), Луганська (85,5), Миколаївська (70,2), Одеська (66,7), Полтавська (47,5), Рівненська (36,3), Сумська (50), Харківська (69,6), Херсонська (69), Хмельницька (43,7), Черкаська (52,9), Чернівецька (48,1), Чернігівська (45) області, АРК (80), м. Севастополь (60,5).
ВО «Батьківщина»	Волинська (32,5).
ПП «Єдиний центр»	Закарпатська область (41,7).
ВО «Свобода»	Івано-Франківська (15,8); Львівська (34,5); Тернопільська (34,49), позачергові вибори у 2008 р.
Блок Леоніда Черновецького	м. Київ (30,45), позачергові вибори 2009 р.

Таблиця 6

Регіональний розподіл переможців виборів у загальноmandатному виборчому окрузі у розрізі адміністративно-територіальних одиниць за результатами парламентських виборів 2012 р.

Назва партії	Лідерство за результатами голосування
Партія регіонів	АРК, Дніпропетровська, Донецька, Закарпатська, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Харківська, Херсонська (всього 9) області, м. Севастополь
ВО «Батьківщина»	Вінницька, Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області (всього 14), м. Київ
ВО «Свобода»	Львівська (1)

Таблиця 7

Регіональний розподіл переможців виборів у загальноmandатному виборчому окрузі у розрізі адміністративно-територіальних одиниць за результатами парламентських виборів 2014 р.

Назва партії	Лідерство за результатами голосування у загальнодержавному виборчому окрузі
ПП «Блок Петра Порошенка»	Вінницька, Закарпатська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Херсонська, Чернігівська, м. Київ (7 областей)
ПП «Народний фронт»	Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька (12 областей).
ПП «Опозиційний блок»	Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська (5 областей)

Таблиця 8

Переможці місцевих виборів 2015 р. в адміністративно-територіальних одиницях України

Політична партія	Обласні ради
ПП «Блок Петра Порошенка «Солідарність»	Вінницька, Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська
ПП «Опозиційний блок»	
ПП «Єдиний центр»	
ПП «Відродження»	
ПП «За конкретні справи»	
ПП «УКРОП»	

* Додаток зроблений на основі даних ЦВК України. URL: <http://www.cvk.gov.ua>.